

พระสงฆ์จิตอาสา: สอนทางหรือว่าตามพระธรรมวินัย
A Buddhist Monk as a volunteer: Conflict or not conflict
with the Doctrine and the Discipline (Dhammavinaya)

วุฒินันท์ กันทะเตียน
Wutthinant kantatian^๑

Received: November 05, 2021 Revised: December 23, 2021

Accepted: December 26, 2021

บทคัดย่อ

พระสงฆ์จำนวนหนึ่งได้ทำหน้าที่เป็นจิตอาสา และเป็นกลุ่มพระสงฆ์ที่ประชาชนมักพบเห็นในช่วงเวลาและสถานการณ์ต่างๆ อาทิ ในภาวะอุทกภัย วาตภัย ปัญหายุ้งฉาง ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ปัญหาการดำรงชีพ หรือแม้กระทั่งวิกฤตจากไวรัสโควิด-๑๙ เป็นต้น รูปแบบการช่วยเหลือ เช่น การมอบวัตถุสิ่งของเพื่อเป็นเครื่องยังชีพ และรูปแบบการช่วยเหลือโดยการเป็นผู้นำในการทำโครงการต่างๆ เพื่อรับมือหรือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชน กิจดังกล่าว พุทธศาสนิกชนบางส่วนเห็นว่าเป็นกิจที่ไม่เหมาะสมกับการเป็นบรรพชิต และสวนทางกับพระธรรมวินัย แต่สำหรับพระสงฆ์จิตอาสาเอง ได้ยืนยันว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปตามพระธรรมวินัยแน่นอน เมื่อทบทวนจากหลักการและข้อเท็จจริงแล้วสิ่งที่พระสงฆ์ทำอยู่นั้นไม่ได้ขัดหรือแย้งกับหลักการใหญ่ แต่วิธีปฏิบัติอาจเสียความประพฤติอยู่บ้าง ซึ่งไม่ถึงกับทำให้ขาดจากความเป็นสงฆ์ ดังนั้น หากพระสงฆ์จิตอาสาจะทำหน้าที่อย่างอิสระและปราศจากข้อกัฏฐา ต้องทำงานบนฐานข้อเท็จจริงและหลักการ คือ ๑) การไม่เห็นห่างจากไตรสิกขา ๒) การศึกษากฎกติกาของโลกเพื่อหลีกเลี่ยงข้อโต้แย้งที่อาจเกิดขึ้นได้

คำสำคัญ : พระสงฆ์จิตอาสา, สอนทาง, พระธรรมวินัย

^๑ ภาควิชามนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
Department of Humanities, Faculty of Social Sciences and Humanities, Mahidol
University, Thailand., Email: wutthinant.kan@mahidol.ac.th; tel. 081-850-1737

Abstract

The general public often witnessed Buddhist monks engaged in volunteering efforts in times of crisis, like flood, storm attacks, drought and other environmental problems, difficult living conditions, or more recently, the Covid-19 pandemic. The voluntary efforts in which those volunteer monks are engaged consist of various activities, such as donating essential household items, and leading in ad hoc projects that assist the affected communities. The practice is viewed by some Buddhist adherents as unbecoming to the spirits of monasticism and contradictory to the Monastic Discipline (*Dhammavinaya*). On the contrary, the volunteer monks believe that the service is allowed by the Discipline. By taking the Discipline and monks' practice into consideration, it was found that a monk is allowed to perform such volunteering role and being a volunteer monk is not against the principle. Yet, some forms of practicing it may fall away from good behaviour (*Acara-vipatti*). Therefore, a volunteer monk with the will to perform volunteering practice without undue criticism and dispute should adhere to two major principles as follows: 1) he strictly abides by the Threefold Training (*Trai Sikkha*), and 2) he learns further the public's norms and attitudes towards monkhood.

Keywords: Volunteer Monk, Contradiction, the Doctrine, and the Discipline.

พุทธโฆวาทที่ว่า “พหูชนหิตายะ พหูชนสุขายะ โลกานุกัมปายะ...”^๒ ที่แปลความว่าเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่คนจำนวนมาก เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อเกื้อการุณย์แก่ชาวโลก” นั้นนับเป็นแนวคิดสะท้อนเรื่องกิจสงฆ์ที่มีต่อสังคมหรือต่อคนหมู่มากได้อย่างชัดเจน หรือในที่นี้อาจเรียกว่าเป็นแนวคิดแบบจิตอาสา แนวคิดนี้สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต)^๓ เรียกว่าจิตสำนึกทางสังคม เป็นจุดหมายทางสังคมของพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับทัศนะของพระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ที่เห็นว่าพุทธโฆวาทดังกล่าวสะท้อนเรื่องจิตอาสานับตั้งแต่พระพุทธองค์ตรัสสั่งพระอรหันตสาวก จำนวน ๖๐ องค์ไปประกาศพระศาสนาแล้ว^๔ และเมื่อพระสงฆ์ได้ปฏิบัติตามแนวทางนี้ จึงเป็นการทำประโยชน์โดยอาศัยความเป็นนักบวชเพื่อทำความดี ดังที่ปรากฏในคัมภีร์ว่า การบวชนั้นจะเป็นช่องทางให้เกิดการอนุเคราะห์ และเป็นการทำความดีด้วย^๕ การทำความดีโดยอาศัยเพศบรรพชิตนี้ก็อาจเป็นที่กังขาสงสัยได้ในบางกรณี เช่น การที่พระสงฆ์อาสาตนแจกจ่ายสิ่งของด้วยตนเอง เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นกิจที่ไม่น่าสรรเสริญ ผิดไปจากพระธรรมวินัย^๖ ในขณะเดียวกัน พระสงฆ์ที่ทำหน้าที่ดังกล่าว ได้สะท้อนว่าพระวินัยได้ชี้ไว้แล้วว่าการณีใดพระสงฆ์ทำได้หรือไม่ได้^๗ จึงกลายเป็นประเด็นสงสัยที่ควรหาคำอธิบายและควรทำความเข้าใจเพิ่มเติม

ความสงสัย จึงมีลักษณะทับซ้อนจากเหตุปัจจัยหลายชั้น เช่น ข้อเท็จจริงกับหลักการ เช่นเดียวกันกับความสงสัยว่าพระสงฆ์ที่ทำงานด้านจิตอาสาเป็นการทำตามกิจสงฆ์หรือไม่ เป็นบรรพชิตวิสัยหรือเป็นกิจที่ล่วงล้ำเข้าอาณาเขตของคฤหัสถ์วิสัยเกินไปหรือไม่ วัดหลายแห่งกลายเป็นสนามฝึกอาชีพ สนามพัฒนาชีวิต พระสงฆ์กลายเป็นผู้นำชุมชน ร่วมคิดร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหากับชุมชนและชาวบ้าน หรือหากมีกรณีอุปถัมภ์ อาทิ น้ำท่วม ไฟไหม้ โรคระบาด พระสงฆ์และวัดจะทำหน้าที่เป็นผู้คอยค้ำจุน เจือจุน ช่วยเหลือ แม้จะดูประหนึ่งว่าพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่อย่างดีงามแล้วก็ตาม แต่ในบางสถานการณ์ ประชาชนบางส่วนยังตั้งคำถามว่าเป็นกิจสงฆ์หรือไม่ พระสงฆ์ควรหันหน้าเข้าหาพระประธานในพระอุโบสถ แล้วนั่งปฏิบัติสมาธิภาวนาเพื่อแสวงหาทางดับทุกข์ แต่ข้อเท็จจริงคือ มีพระสงฆ์จำนวนหนึ่งที่ไม่อาจนั่งหลับตาภาวนาอย่างสงบ

^๒ วินย. (บาลี) ๔/๓๒/๓๔.

^๓ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม, ภาค ๑-๓, หน้า ๑๓๒.

^๔ พระพรหมบัณฑิต, จิตอาสากับการพัฒนาที่ยั่งยืน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.watprayoon.com/files/book/2561-08-16-MiracleBKK.pdf>. [๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๔].

^๕ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘/๒๗.

^๖ พระช่วยน้ำท่วม คนเข้าใจผิด บวชทำไม นับถือพุทธทำไม” [ออนไลน์], แหล่งที่มา <https://www.youtube.com/watch?v=YtQJ5CBN8pk>, [๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๔].

^๗ วินย.อ. (บาลี) ๑/๕๗๘.

นี้ได้หากภาพของประชาชนที่ประสบความเดือดร้อนขายส่งและกระตุ้นเตือนต่อเมตตาธรรมของท่านเหล่านั้น จึงปรากฏภาพพระสงฆ์ที่ลงมือช่วยเหลือประชาชนในรูปแบบต่างๆ ดังกล่าวแล้ว แต่ก็ดูประหนึ่งว่าระหว่างจิตอาสาที่อาศัยเมตตาธรรมกับหลักการแห่งพระธรรมวินัยจะไปกันคนละทิศทาง เพื่อแสวงหาชุดความรู้ที่ซ้อนแทรกกันอยู่ในที่นี้ ผู้เขียนจึงใช้ข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์สำคัญอื่นๆ เป็นฐานวิเคราะห์ผ่านมุมมองที่สะท้อนจากแนวคิด หลักการ และวิถีปฏิบัติของพระสงฆ์ที่พบเห็นในปัจจุบัน ซึ่งในที่สุดอาจพบว่าพระสงฆ์จิตอาสาปฏิบัติหน้าที่ตามพระธรรมวินัยอยู่แล้วหรือควรได้รับการพัฒนาในด้านใดเพิ่มเติม ทั้งนี้เพื่อให้พระสงฆ์ทำงานอย่างอิสระและเป็นประโยชน์บนหนทางแห่งธรรมได้อย่างสมดุลสมทบบาทในนามของ “พระสงฆ์จิตอาสา”

๒. ความหมายของจิตอาสา

จิตอาสา (volunteer mind) หมายถึง “ความเต็มใจ สมครใจ ที่จะทำประโยชน์แก่สังคม”^๘ เป็นคำศัพท์ที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำหลายคำ อาทิ คำว่า “จิตสาธารณะหรือจิตสำนึกสาธารณะ” และคำว่า “สังคมสงเคราะห์” เฉพาะคำว่า “อาสา” กับคำว่า “สาธารณะ” ทั้งสองคำนี้เป็นคุณลักษณะที่เกื้อหนุนกันและกัน คำว่า อาสา (service , volunteer) นั้น จะหมายถึงการเสนอตนรับทำสิ่งที่อาจเป็นประโยชน์ต่อคนใดคนหนึ่ง หรือเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมก็ได้ ในขณะที่คำว่า “สาธารณะ” (public) จะหมายถึง สภาพทั่วไป สมบัติส่วนรวม การแสดงออกเพื่อสังคมส่วนรวม เป็นการให้บริการชุมชน การทำประโยชน์เพื่อสังคมส่วนรวม^๙ ส่วนคำว่า “จิตสำนึกสาธารณะ” ความสำคัญอยู่ที่คำว่า จิตสำนึก (consciousness) หากพิจารณาตามบริบททางจิตเวช คำนี้ จะหมายถึง สภาวะจิตที่มีสำนึก หรือจิตสำนึก สติสัมปชัญญะ ภาวะของการรู้ตัว รับรู้ เพื่อตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อม สิ่งกระตุ้นภายนอกที่อยู่รอบตัว^{๑๐}

สำหรับคำว่า “สงเคราะห์” ในคำว่าสังคมสงเคราะห์ หมายถึงการให้การช่วยเหลือการอดหนุน^{๑๑} เมื่อพิจารณาตามนัยทางพระพุทธศาสนา พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) นิยามว่า คือการยึดเหนี่ยวใจให้รวมเป็นหนึ่ง ยึดรวมเข้าด้วยกัน ซึ่งพิจารณาได้ทั้งในแง่นามธรรม คือ

^๘ พระพรหมบัณฑิต, “เข้านี้ที่หมอชิต”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://news.ch๗.com/detail/๔๙๓๕๒๒>. [๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๔].

^๙ วิชัย วงศ์ใหญ่, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.curriculumandlearning.com/upload/บทความ%๒๐%๒๐จิตอาสา_๑๔๑๕๘๖๓๔๘๐.pdf, [๕ พฤษภาคม ๒๕๖๔].

^{๑๐} สงกรานต์ ก่อธรรมนิเวศน์, ศัพท์ทางจิตเวช. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒, หน้า ๗๑.

^{๑๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๕๖, หน้า ๑๑๑๓.

จิตใจที่รวมกันเป็นหนึ่ง และรูปธรรม คือการทำให้ผืนีกกำลัง ประสานเข้าด้วยกัน และวิธีการที่จะทำให้ใจรวมกัน ผืนึกประสานกันตามหลักแห่งสังคหวัตถุ^{๑๒}

คำว่าสังคสมงเคราะห์นั้น หากถอดความจากพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ซึ่งศาสตราจารย์ อภิชัย พันธเสน ได้นำเสนอในบทความวิชาการไว้ จะพบสาระสำคัญของคำว่าสังคสมงเคราะห์ได้อย่างชัดเจนขึ้น ดังนี้

การสังคสมงเคราะห์นั้น มีความหมายกว้างขวางมาก กินความถึงการดำเนินการทุกอย่างที่จะช่วยเกื้อกูลเพื่อนมนุษย์ หรือกลุ่มชนที่รวมกันเป็นสังคมาเป็นชาติ ผู้ที่ไม่สามารถช่วยตัวเองได้ ให้มีความสุขทั้งทางกายและจิตใจ ให้ได้มีปัจจัยจำเป็นแก่การครองชีพ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่ อาศัย และการบำบัดโรคภัยไข้เจ็บ ได้รับการศึกษาอบรมพอสมควร ตลอดจนความรู้ที่จะทำมาหาเลี้ยงชีพโดยสุจริตเพื่อความเรียบร้อย และความเป็นปึกแผ่นของสังคม...ต้องทำทั้งทางวัตถุและจิตใจ การทำงานสังคสมงเคราะห์ต้องไม่เลือกคน...^{๑๓}

จากคำอธิบายคำศัพท์ที่เกี่ยวข้อง ทั้งคำว่า จิตอาสา จิตสำนึกสาธารณะ และสังคสมงเคราะห์ จะสังเกตได้ถึงเชื่อมโยงระหว่างคุณลักษณะทางจิตกับเป้าหมายที่มุ่งทำคุณประโยชน์เป็นสาธารณะ ดังนั้น คำว่า จิตอาสา จึงหมายถึง **สภาวะจิตใจของบุคคลที่พร้อมอุทิศตนหรือเสนอตนทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือต่อสังคม แต่โดยประพฤติดำเนินได้สำนึกอย่างมีสติสัมปชัญญะ โดยไม่หวังผลตอบแทนกลับคืน และส่งผลเป็นความสุขแก่บุคคลผู้มีจิตอาสา**

๓. คุณลักษณะของการทำงานแบบจิตอาสา

คุณลักษณะอันดับแรกของการเป็นจิตอาสา คือความมีเมตตา กรุณา หรือความปรารถนาดี และคิดช่วยเหลือลงมือทำแก่ผู้ประสบความเดือดร้อนและทำโดยไม่หวังผลตอบแทนใด พระพรหมบัณฑิต,ศ.ดร. กล่าวว่าคุณลักษณะของการมีจิตอาสาประกอบด้วยลักษณะ ๔ อย่าง ได้แก่ ๑) เสนอตัว ๒) มุ่งประโยชน์ส่วนรวม ๓) ไม่มีใครบังคับ ๔) ไม่หวัง

^{๑๒} สายจิตกร สิงห์เสนี, **สังคสมงเคราะห์จุลภาค**, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑, หน้า ๑๖๐-๑๖๑.

^{๑๓} อภิชัย พันธเสน, เศรษฐกิจพอเพียงในฐานะรูปแบบที่พึงปรารถนาของระบบสวัสดิการสังคมไทย, ใน คณะกรรมการสหสาขาวิชาการระหว่างสถาบันแห่งชาติฯ และคณะ, (บ.ก.), **การเสวนาสหสาขาวิชาการระหว่างสถาบันแห่งชาติ ครั้งที่ ๑/๒๕๔๔: เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม เล่ม ๒. (น.๑-๑๘)**, กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ๒๕๔๔, หน้า ๓.

ผลตอบแทน^{๑๔} เช่นเดียวกันกับที่ รองศาสตราจารย์ ดร.วิชัย วงศ์ใหญ่ ระบุลักษณะของนักจิตอาสาว่ามี ๓ ด้าน ได้แก่ ๑) ให้การช่วยเหลือโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ๒) การเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ๓) การมุ่งมั่นพัฒนาสิ่งรอบตัวให้ได้รับการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น^{๑๕}

คุณลักษณะที่แปลงมาจากคุณธรรมคือความมีเมตตา กรณานั้น ในแง่ของการปฏิบัติ ผู้ทำงานจิตอาสายังมีคุณลักษณะปรากฏอีกหลายลักษณะ เช่น มีทาน พร้อมแบ่งปัน มีจาคะ พร้อมเสียสละ พุทธาสภิกขุ^{๑๖} กล่าวถึงคุณลักษณะชาวพุทธที่จะปฏิบัติรับใช้สังคมโดยยึดหลักแห่งสังคหวัตถุ^{๑๗} นั้น จะต้องมีความเมตตา มีความเสียสละ และมีความอดทน และจะต้องฝึกที่จะเป็นผู้ให้ ผู้เสียสละ [ตามแนวทางแห่งสังคหวัตถุ ๔] คือ ฝึกให้ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ฝึกพูดด้วยความจริงใจ ฝึกทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นพันทุกซ์เสมอ ทำตนเป็นร่วมสุขร่วมทุกข์เท่ากัน เสมอกันกับผู้อื่น และฝึกใช้ปัญญาเรียนรู้จักตัวเองเพื่อดับทุกข์ให้กับตนเองและผู้อื่นได้จริง โดยคำนึงถึงปัจจัยที่จะนำไปสู่ผลสำเร็จได้คือ การมีสติสัมปชัญญะ มีกำลังใจและความบริสุทธิ์เพียงพอ หรือคุณลักษณะตามที่ ศาสตราจารย์ ดร.รวี ภาวิไล^{๑๘} ให้หลักการแนวคิด และแนวปฏิบัติว่า ผู้จะทำงานรับใช้สังคม ควรรู้เขา-รู้เรา เคารพคุณค่าปัจเจกบุคคลและชีวิตด้วยความรู้สึกที่เท่าเทียมกันกับตัวเอง และเกื้อกูลด้วยเมตตา โดยการพิจารณาให้เห็นความทุกข์ในฐานะที่เกิดมาเป็นชีวิตด้วยกัน จะทำให้เกิดการไม่แบ่งฝักฝ่าย ไม่ประเมินคุณค่าของตนกับของผู้อื่น

ดังนั้น คุณลักษณะการทำงานแบบจิตอาสา จึงประกอบไปด้วย ๒ ส่วนสำคัญ คือ ๑) ส่วนที่เป็นหลักการแนวคิด และ ๒) ส่วนที่เป็นการลงมือปฏิบัติ รวมถึงการคำนึงใส่ใจในแง่ของการทำงานด้วยสติสัมปชัญญะ การทำงานด้วยปัญญาอันบริสุทธิ์ มีโยนิโสมนสิการด้วย มิใช่แค่มีหลักการอุดมการณ์ การหรือมุ่งทำมุ่งสร้างเท่านั้น แต่ควรคำนึงถึงการลงมือทำด้วย “ปัญญา” ในทุกขณะของการทำงานแบบจิตอาสา

๔. จิตอาสาปรากฏอยู่แล้วในหลักการพระพุทธศาสนา

คำถามที่สะท้อนไปถึงพระสงฆ์จิตอาสา คือ ๑) เจตนาการบวชคืออะไร และ ๒) วิตรปฏิบัติหลังจากที่บวชแล้วสอดคล้องกับเจตนาการบวชหรือไม่อย่างไร? ข้อควรพิจารณาอย่างแรกคือดูที่เจตนาการบวช หากพิจารณาตามหลักการในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ต้องสืบย้อนตั้งแต่

^{๑๔} พระพรหมบัณฑิต, “เข้านี้ที่หมอล็อต”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://news.ch๗.com/detail/๔๔๓๕๒๒>. [๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๔].

^{๑๕} วิชัย วงศ์ใหญ่, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.curriculumandlearning.com/upload/บทความ%๒๐%๒๐จิตอาสา_๑๔๑๕๖๓๔๘๐.pdf, [๕ พฤษภาคม ๒๕๖๔].

^{๑๖} สายจิตร์ สิงห์เสนี, *สังคมสงเคราะห์จุลภาค*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๔๑, หน้า ๑๖๓.

^{๑๗} *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๑๖๓.

เจตนาบวชของเจ้าชายสิทธัตถะผู้เป็นต้นแบบของการบวชเป็นเจตนาที่มุ่งแสวงหาทางดับทุกข์ เจ้าชายสิทธัตถะ ประกาศอย่างชัดเจนว่าจะขอบวชเพื่อแสวงหาทางพ้นทุกข์ เป็นสัพพัญญูพุทธเจ้า เพราะได้ทรงเห็นสภาพที่เรียกว่าเทวทูตทั้งสี่ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และนักบวช ครั้นได้ทรงเห็นนักบวชแล้ว ทรงดำริในพระทัยว่าหนทางการจะพ้นจากสภาพทุกข์ทั้งสี่คือการบวชอันเป็นวิธีที่จะอนุเคราะห์สัตว์โลกได้และเป็นการทำความดีด้วย^{๑๘} หรือพิจารณาจากเจตนาของพุทธบริษัท ๔ ที่ขอบวชในเวลาต่อมา นับตั้งแต่การบวชของโกณฑัญญะพราหมณ์ซึ่งเป็นประมุขปัญจวัคคีย์ การดำรงสถานะการเป็นนักบวชในขั้นต้นจึงเป็นการมุ่งฝึกหัดปฏิบัติตนให้บรรลุเป้าหมายก่อน เพียงแต่แฝงนัยยะว่าการบวชของพระพุทธองค์นั้นเป็นไปเพื่อ “สงเคราะห์สัตว์โลก” หากตรวจสอบจากหลักฐานวัตถุประสงค์การบวชของกุลบุตร ตามคติพุทธศาสนาแบบไทย จะพบว่าเป้าหมายสำคัญอันดับแรกคือเพื่อเห็นแจ้งพระนิพพานอันเป็นที่สลัดพ้นจากกองทุกข์ทั้งปวง “สพพทุกขนิสสรณนิพพานสจฺฉิกรณตถาย...”^{๑๙} ตามคำขอบวช ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุด แต่ก็มีวัตถุประสงค์รองลงมาที่สามารถแบ่งได้เป็น ๔ อย่าง^{๒๐} ได้แก่ ๑) เพื่อทำหน้าที่ของพุทธบริษัท ๒) เพื่อทำหน้าที่ของคนไทย ๓) เพื่อฉลองพระคุณของพ่อแม่ ๔) เพื่อจะได้ศึกษา ได้พัฒนาตัวเองโดยนัยยะของการบวชแต่ละอย่างจะมีเป้าหมายแฝงในลักษณะเป็นการอนุเคราะห์รวมอยู่ด้วย เช่น การบวชเพื่อฉลองพระคุณพ่อแม่ นอกจากจะเป็นการบวชตอบแทนพระคุณแล้วยังถือว่าเป็นการบวชเพื่อโน้มน้าวเชิญชวนให้ท่านได้เป็นศาสนทายาทด้วย ในมุมนี้อาจพิจารณาได้ว่าผู้เป็นลูกได้สมครใจ เต็มใจ ยินดีที่จะบวชเพื่อให้พ่อแม่ได้ปลื้มใจ ได้เกาไชยผ้าเหลือง ในทัศนะของพระพุทธศาสนา การบวช หากพิจารณาจากเจตนา ก่อนเสด็จผนวชของเจ้าชายสิทธัตถะโดยทรงเห็นว่าจะเป็นช่องทางการสงเคราะห์สัตว์โลกนั้น จึงเป็นนัยยะที่สัมพันธ์กับการบวชว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ทำงานด้านจิตอาสาหรือการสงเคราะห์สัตว์โลกได้ด้วย

ข้อควรพิจารณาอย่างที่สอง คือวัตรปฏิบัติหลังจากที่บวชแล้วเป็นไปตามเจตนาการบวชตั้งแต่แรกเริ่มหรือไม่? ข้อนี้ควรสืบย้อนไปถึงพระพุทธเจ้าหลังจากตรัสรู้แล้ว พระองค์ได้ทรงพิเคราะห์ตามที่ท้าวสหัมบดีพรหมทูลว่าขอให้ทรงโปรดอนุเคราะห์สัตว์โลกผู้ยังเต็มไปด้วยกิเลสธูลี^{๒๑} พุทธกิจหลังจากตรัสรู้แล้วจึงเริ่มตั้งแต่บัดนั้น ทรงดำเนินพุทธจริยาเพื่อโปรดสัตว์โลกทั่วไปรวมถึงพระญาติ โดยเฉพาะจริยาข้อที่ ๑ คือ โลกัตถจริยา หมายถึง พุทธจริยาที่ทรงมีต่อชาวโลก^{๒๒} ส่วนอีก ๒ ข้อ ได้แก่ ญาติตถจริยา หมายถึงพุทธจริยาที่ทรงมีต่อพระญาติ และ

^{๑๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘/๒๗.

^{๑๙} วิมติ.ฎีกา (บาลี) ๒/๑๒๖๒/๑๒๒; วินย.อ.โยชนา (บาลี) ๒/๓๒๔/๑๘๘.

^{๒๐} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม, ภาค ๑-๓, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผลิธิมม์, ๒๕๕๙, หน้า ๔-๙.

^{๒๑} วิม.หา. (ไทย) ๔/๘/๙; พุทธ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๑๘๑/๔๐๓.

^{๒๒} ชู.จุ. (ไทย) ๓๐/๖๖๗/๒๕๔; ชู.ปฎิ. (ไทย) ๓๑/๔๔๙/๒๓๔.

พุทธจริยา หมายถึงพุทธจริยาที่ทรงบำเพ็ญตามหน้าที่ของพระพุทธเจ้า^{๒๓} พุทธจริยาทั้ง ๓ จึงเป็นพุทธกิจหลังจากทรงผนวชและบรรลุเป้าหมายแล้ว และพุทธจริยานี้ สามารถบ่งบอกถึงขอบเขตของการทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นว่าเป็นสิ่งที่อยู่ในหลักการในพระพุทธศาสนาแล้ว ข้อปฏิบัติดังกล่าวยังส่งผลถึงแนวปฏิบัติของกุลบุตรที่บวชภายหลัง หมายถึงเมื่อกุลบุตรได้บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาแล้ว การปฏิบัติตนที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวมนั้นเป็นสิ่งที่กระทำได้ แต่กระทำเมื่อตนมีความพร้อม มีศักยภาพในให้การสงเคราะห์ในรูปแบบที่เหมาะสม

วัตรปฏิบัติหลังจากบวช สามารถวิเคราะห์ได้อย่างเป็นรูปธรรมคือการที่พระอรหันต์สาวก จำนวน ๖๐ องค์ ถือปฏิบัติตามแนวพุทโธวาทที่ว่า “พหูชนิตายะ พหูชนสุขายะ โลกานุกัมปายะ...”^{๒๔} เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่คนจำนวนมาก เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อเกื้อการุณย์แก่ชาวโลก” ถือว่าเป็นกิจสงฆ์ที่สะท้อนสังคมอย่างชัดเจน เป็นแนวคิดแบบจิตอาสา แนวคิดนี้สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๒๕} เรียกว่า จิตสำนึกทางสังคม เป็นจุดหมายทางสังคมของพระพุทธศาสนา จึงเป็นข้อสังเกตได้ว่า “จิตอาสาของพระสงฆ์สาวก” เป็นสิ่งที่เกิดตามมาหลังจากการบวชแล้ว การอาสาบวชกับการอาสาทำประโยชน์เป็นลักษณะหนุนเนื่องกัน ดังที่ปรากฏในคัมภีร์ว่า การบวชนั้นจะเป็นช่องทางให้เกิดการอนุเคราะห์ และเป็นการทำความดีด้วย^{๒๖} แม้ธรรมเนียมการบวชของชาวไทย ที่บวชเพื่อตอบแทนพระคุณพ่อแม่ ธรรมเนียมนี้ก็ถือว่าเป็นการทำความดี เป็นการสนองพระคุณพ่อแม่ เป็นต้น วัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ว่าด้วยการสงเคราะห์เกื้อกูลผู้อื่นนั้นปรากฏในคัมภีร์หลายแห่ง โดยเฉพาะจากการปฏิบัติตามหลักแห่งสังคหวัตถุธรรมทั้งสี่ประการ บนพื้นฐานของการมีคุณธรรมสำคัญประจำใจของนักจิตอาสา คือมีพรหมวิหารธรรม^{๒๗} คือเมตตา กรุณา เป็นต้น แล้วพร้อมลงมือช่วยเหลือตามแนวทางการสงเคราะห์ตามหลักแห่งสังคหวัตถุ^{๒๘} คือทาน -การสละแบ่งปัน ปิยวาจา -การแนะนำช่องทางช่วยเหลือ อตถจริยา -การลงมือบำเพ็ญประโยชน์ ลงพื้นที่ ลุยน้ำ ลุยฝน เช่น การช่วยเหลือแบ่งปันในภาวะวิกฤตจากการระบาดเชื้อโควิด-๑๙ และสมานัตตตา -การร่วมทุกข์ร่วมสุขกับผู้เดือดร้อน ไม่ทำตนลอยตัวอยู่เหนือปัญหา หรือแสดงบทบาทการมีส่วนร่วมและรับผิดชอบต่อสังคม

นอกจากนี้ยังมีหลักธรรมสำคัญหลายหมวดที่กล่าวว่าการให้การช่วยเหลือเกื้อกูลนั้นเป็นสิ่งดีงาม เป็นอุดมมงคลต่อชีวิตตนและคนอื่น เช่น ในมงคล ๓๘ ประการ^{๒๙} การช่วยเหลือ

^{๒๓} ที.อ.(บาลี) ๒/๒๒; ขุ.อ.ป.อ.(บาลี); ๑/๙๔; ธ.อ.(บาลี) ๗/๙๑.

^{๒๔} วินย. (บาลี) ๔/๓๒/๓๙.

^{๒๕} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม, ภาค ๑-๓, หน้า

๑๓๒.

^{๒๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘/๒๗.

^{๒๗} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๘๔/๒๒๕; ม.ม.(บาลี)๑๓/๔๖๒/๔๒๖.

^{๒๘} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๔๐/๑๔๑; ๒๖๗/๒๒๐.

^{๒๙} ขุ.ธ. (บาลี)๒๕/๖/๓.

เพื่อนมนุษย์เสมือนกับได้ช่วยสงเคราะห์ญาติ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาชื่อว่าสัตว์ในสังสารวัฏแทบไม่มีเลยที่จะไม่เคยเป็นพ่อแม่ พี่ชายน้องชาย พี่สาวน้องสาว เป็นลูกชาย ลูกสาวของกันและกันมาก่อน^{๓๐} การถือเรื่องสาแหรกหรือความเป็นเครือญาติกันนี้ เป็นแนวคิดส่งเสริมด้านความมีจิตเมตตาต่อผู้อื่น เพราะหากบุคคลมีจิตคิดว่าบุคคลนั้นบุคคลนี้เคยเป็นแม่ เป็นพ่อ เช่น หากเขาเคยเป็นแม่ของเรา ผู้ที่อุ้มท้องประคองครรภ์ ทนทุกข์ยากลำบากจนกระทั่งได้คลอดเราออกมา จิตของเราจะโน้มไปทางเมตตา ประรณนาดีต่อผู้นั้น^{๓๑} การสงเคราะห์ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์จึงเป็นหลักการที่พระพุทธศาสนาสนับสนุนอยู่แล้ว ดังนั้น เมื่อว่าโดยหลักการใหญ่ คือเจตนารมณ์ทางสังคมของพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ได้ทรงประทานไฉ่ฉานพระสงฆ์อรหันตสาวกจำนวน ๖๐ องค์ ให้จาริกหรือเดินออกจากวัดเพื่อบำบัตทุกข์บำรุงสุขแก่พุทธบริษัท ๔ ปฏิบัติตนเป็นกัลยาณมิตร เป็นที่พึ่งพิงแก่คนที่กำลังประสบกับความทุกข์ ส่วนหลักการย่อยอื่นๆ ปรากฏในหมวดธรรมจำนวนมาก ทั้งในแง่คุณธรรมประจำใจ (พรหมวิหาร ๔) และคุณธรรมแสดงออก (สังคหวัตถุ ๔) หลักการเหล่านี้สอดคล้องกันกับนิยามของคำว่า “จิตอาสา” อย่างครอบคลุม ทั้งในแง่เจตนารมณ์และการแสดงออก จึงถือว่าแนวคิดจิตอาสาปรากฏอยู่ในหลักการของพระพุทธศาสนาแล้ว

๕. เหตุผลสำคัญที่สงฆ์และประชาชนต้องเกื้อกูลกัน

มีหลักการสำคัญปรากฏในพหุการสูตร ที่บ่งชี้ชัดเจนว่าพระสงฆ์กับคฤหัสถ์นั้นควรสงเคราะห์เกื้อกูลกัน โดยยึดตามพระบาลีที่ว่า “อุโภ อยโยญญนิสสิตา-ต่างฝ่ายต่างให้การสงเคราะห์ซึ่งพาวอาศัยกัน”^{๓๒} สาระสำคัญคือ เมื่อคฤหัสถ์อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ด้วยปัจจัยสี่แล้ว พระสงฆ์ต้องสงเคราะห์ด้วยเกื้อกูลตอบแทน

การทำหน้าที่ของพระสงฆ์ต่อคฤหัสถ์ เป็นการปฏิบัติตนในฐานะกัลยาณมิตร เช่น การทำหน้าที่สงเคราะห์ตามหลักทศ ๖ ได้แก่ ๑) สอน หรือคอยยับยั้งห้ามปรามจากความชั่ว ๒) แนะนำเชื่อชวนให้ตั้งอยู่ในการทำความดี ๓) ให้ความอนุเคราะห์ด้วยความปรารณาดี ๔) ให้พึ่งสิ่งที่ไม่เคยพึ่ง ๕) อธิบายแสดงสิ่งที่พึ่งแล้วให้แจ่มแจ้งเพิ่มมากขึ้น ๖) ชี้ทางสวรรค์ หรือสอนให้ดำเนินชีวิตไปในทางที่ดีงาม^{๓๓} หรืออาจกล่าวได้ว่า เมื่อประชาชนเป็นผู้อุปถัมภ์ด้วยอามิสทาน-อามิสานุคหะ พระสงฆ์ย่อมอนุเคราะห์ด้วยธรรมทาน-ธรรมานุคหะ^{๓๔} ทั้งนี้ การทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรของพระสงฆ์ ย่อมเป็นไปตามต้นแบบที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่าพระองค์เองทรงเป็น

^{๓๐} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๔๕๐-๔๕๕/๒๒๓-๒๒๔; วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๑๐๕.

^{๓๑} วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๑๐๕.

^{๓๒} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๘๗/๒๙๓.

^{๓๓} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๐๔/๒๐๖.

^{๓๔} ม.อ. (บาลี) ๑๕๘/๑๒๙; ส.อ. (บาลี) ๒๑๘/๒๘๒; พุ. อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๘๐/๒๘๘; พุ. อิติ.อ. (บาลี) ๑๐๗/๓๘๔.

กัลยาณมิตร ในเมื่อเหล่าสรรพสัตว์ยังได้รับความทุกข์ยากลำบาก ดังพุทธพจน์ว่า “อาศัยเราเป็นกัลยาณมิตร สัตว์ทั้งหลายผู้ตกอยู่ใต้อำนาจความเกิดแก่เจ็บตาย โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส คือบรรดาทุกข์ทั้งหลาย ก็พ้นจากทุกข์เหล่านั้นได้”^{๓๕} นอกจากนี้ ยังมีพุทธพจน์อื่นๆ ที่แสดงบทบาทระหว่างพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ที่พึงปฏิบัติพึงพากัน เช่น “คฤหัสถ์และบรรพชิต ทั้งสองฝ่าย ต่างอาศัยซึ่งกันและกัน ย่อมยังประโยชน์คือสัทธิธรรมอันโยคเกษมอย่างยอดเยี่ยมให้สำเร็จ ฯลฯ”^{๓๖} อีกทั้งทรงสรรเสริญว่าการเกื้อกูลแก่คฤหัสถ์นั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสมแล้ว ดังพุทธพจน์ว่า “...ตถาคต ย่อมสรรเสริญการเอื้อเอ็นดู การช่วยรักษา การอนุเคราะห์สังเคราะห์แก่สกุลทั้งหลาย โดยอนุเคราะห์”^{๓๗}

ดังนั้น เหตุผลที่พระสงฆ์ต้องเกื้อกูลประชาชน จึงเป็นไปตามแนวปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงดำเนินมา คือเป็นกัลยาณมิตรแก่ผู้ไร้ที่พึ่ง และเป็นไปตามแนวพุทโธวาทที่ตรัสแก่ภิกษุสงฆ์และพุทธบริษัทที่เข้าเฝ้า โดยมีเหตุผลพื้นฐานที่สำคัญคือเพราะพระสงฆ์เป็นประชากรพิเศษที่หลีกออกจากโลกียวิสัย ไม่ได้ประกอบอาชีพเพื่อดำรงอัตภาพ มุ่งแสวงหาสันติภายในเพื่อดับทุกข์ จึงต้องอาศัยคฤหัสถ์อุปถัมภ์บำรุง เมื่อพระสงฆ์ได้รับการดูแลบำรุงแล้วจึงไม่อาจนิ่งเฉยได้ ให้การสงเคราะห์อนุเคราะห์ตามความเหมาะสม และเป็นการสงเคราะห์ที่ไม่ทำให้ประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายเสียหาย คือบรรพชิตย่อมปฏิบัติสัทธิธรรม ดำเนินมรรควิธีสู่การเป็นผู้หลุดพ้น เพื่อเป็นที่พึ่งของผู้มีความทุกข์อยู่ ส่วนคฤหัสถ์ย่อมสามารถดำเนินชีวิตได้ตั้งมั่นต่อไป จนถึงความสุขไพบูรณ์

๖. ข้อสังเกตเรื่องสงฆ์กับการทำงานจิตอาสา

การทำงานด้านจิตอาสาของพระสงฆ์นั้นจะเกี่ยวข้องกับ ๒ เรื่องได้แก่ หลักการที่เป็นกฎเกณฑ์ตามพระธรรมวินัย และวิธีการที่พระสงฆ์ให้การช่วยเหลือเกื้อกูล การทำความเข้าใจสามารถพิจารณาจากบริบทที่เกี่ยวข้องอย่างน้อย ๓ ประการ คือ ๑) ข้อเท็จจริงที่ปรากฏ ๒) สะท้อนคิดตามหลักพระธรรมวินัย ๓) การวิเคราะห์หลักการร่วมกับข้อเท็จจริง ดังนี้

๑) ข้อเท็จจริงที่ปรากฏ ข้อเท็จจริงที่ปรากฏในสังคมไทยคือ มีพระสงฆ์จำนวนหนึ่งที่พบเห็นประชาชนเดือดร้อน ขาดแคลนปัจจัยดำรงชีพ ตกอยู่ในภาวะฝืดเคืองขั้นแค้นด้วยอาหาร ฯลฯ เพราะประสบความเดือดร้อนจากสถานการณ์โรคไวรัสโควิด-๑๙ สถานการณ์น้ำท่วม ภัยพิบัติต่างๆ พระสงฆ์จึงอาสารวมกลุ่มช่วยเหลือด้วยวิธีการต่างๆ บางกรณี พระสงฆ์ถูกก่นตำหนิอยู่บ้าง เกิดเป็นประเด็นขึ้นมาเกี่ยวกับพระสงฆ์แจกจ่ายสิ่งของหรือปรุงอาหารแจกจ่ายแก่ชาวบ้านที่ประสบภัยธรรมชาติ ว่าเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจสงฆ์ ไม่น่าสรรเสริญ ดังกรณี

^{๓๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๘๓/๑๒๘; สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม, ภาค ๑-๓, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พลีธัมม, ๒๕๕๙, หน้า ๑๓๒.

^{๓๖} ชุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๘๗/๓๑๔.

^{๓๗} ส.สพ. (บาลี) ๑๘/๖๒๑/๓๙๙.

ความเห็นของอาจารย์สุจินต์ บริหารวนเขตต์ ที่ว่า “ภิกษุไปช่วยคนน้ำท่วม แจกของสารพัด สรรเสริญกันว่าท่านทำความดี แต่ถ้าเข้าใจตามความเป็นจริง ตามพระธรรมวินัย ไม่สรรเสริญ เพราะฉะนั้นใครจะบอกว่า ทำไมไม่สรรเสริญ ก็ผิดพระวินัย ไม่ใช่ชีวิตของบรรพชิต...”^{๓๘} ตรงกันข้ามกับทัศนะของพระสงฆ์ ดังเช่นทัศนะของพระครูวิลาศกาญจนธรรม ต้องออกมาชี้แจงเองว่า เรื่องผิดหรือไม่ผิดศีลนั้น ให้ย้อนกลับไปดูพระวินัย^{๓๙} จึงมีความเห็นบางส่วนที่เห็นว่าพระสงฆ์ควรมุ่งปฏิบัติไปสู่พระนิพพาน แต่บางส่วนกลับเห็นว่าพระสงฆ์ควรเป็นที่พึ่งของชาวบ้าน เป็นที่พึ่งในยามประชาชนเดือดร้อนซึ่งเป็นประเด็นอ่อนแอที่น่าค้นหาคำตอบเพิ่มเติม

เรื่องพระสงฆ์ที่อาสาช่วยเหลือประชาชนยังปรากฏในลักษณะ “พระสงฆ์ผู้นำ” ที่ริเริ่มและให้การช่วยเหลือประชาชนในลักษณะช่วยเหลือเพื่อพัฒนาในระยะยาว โดยเฉพาะการสงเคราะห์ประชาชน หรือชุมชนในท้องถิ่นห่างไกลความเจริญ โดยแสดงบทบาทเป็นพระสงฆ์ผู้นำชุมชน และเสนอแนะแนวทางการประกอบอาชีพเพื่อดำรงชีพ อาทิ โครงการพระสงฆ์ทำแผงโซลาร์เซลล์^{๔๐} พระสงฆ์กับการทำโครงการ “ธนาคารน้ำใต้ดิน”^{๔๑} การทำโครงการประเภทให้อาชีพ ให้วิชาแก่คนที่อาศัยวัด ดังเช่นโครงการ กิจกรรมที่พระราชาธรรมนิเทศ (พยอม กลฺยาโณ) เกิดคำถามเกิดตามมาคือพระสงฆ์ขุดดินขุดบ่อเป็นอาบัติหรือไม่ เหมาะสมหรือไม่? จะให้วัดเป็นวัดหรือเป็นโรงงาน หรือการปลูกผลไม้ไม่ใช่กิจสงฆ์ เป็นต้น ซึ่งพระพยอม กลฺยาโณ สะท้อนกลับว่าการให้การช่วยเหลือในลักษณะต่างๆ เป็นการจัดเข้าในคำสอนการสงเคราะห์ญาติ หรือสงเคราะห์ประชาชน และมุ่งให้คนประกอบอาชีพที่สุจริต ให้ขยัน ตนเองไม่ได้ปลูกเองหรือรดน้ำเอง แต่คนงานเขาทำตามที่เราแนะนำให้ทำ^{๔๒} กิจเหล่านั้นนำมาซึ่งข้อกังขาสงสัยแก่ประชาชนอยู่เป็นระยะๆ ว่าสิ่งที่พระสงฆ์ทำถูกต้องตามพระธรรมวินัยหรือไม่อย่างไร

๒) สะท้อนคิดตามหลักพระธรรมวินัย ตัวอย่างโครงการและกิจกรรมต่างๆ ที่พระสงฆ์เป็นผู้นำและเป็นผู้ลงมือทำด้วยนั้น มีคำถามเกิดขึ้นว่าเป็น “โลกวัชชะ”หรือไม่ หรือเป็น

^{๓๘} “พระช่วยน้ำท่วม คนเข้าใจผิด บวชทำไม นับถือพุทธทำไม” [ออนไลน์], แหล่งที่มา <https://www.youtube.com/watch?v=YtQj5CBN8pk>, [๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๔].

^{๓๙} ไทยโพสต์, “ว่าด้วยเรื่อง “โรงครัวพระทำ”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา :<https://www.thaipost.net/main/detail/45036>, [๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๔].

^{๔๐} โพสต์ทูเดย์, “โรงเรียนศรีแสงธรรม” จากห้องเรียนบ้านดินสู่ต้นแบบพลังงานทดแทน”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.posttoday.com/social/local/๔๒๐๐๗๙>, [๑๓ มิถุนายน ๒๕๖๔].

^{๔๑} สยามรัฐ, “มจร.”ร่วมผลักดัน “ธนาคารน้ำใต้ดิน” ช่วยคนไทยสู้ภัยแล้ง-น้ำท่วมยั่งยืน”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://siamrath.co.th/n/๑๕๗๘๖๕>, [๑๓ มิถุนายน ๒๕๖๔].

^{๔๒} Easy News. “แลกคนละหมัด “พศรีฯVS พระพยอม” งามเตือนวัดหรือโรงงาน”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.easynewsonline.com/๑๓๓๐๒>, [๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๔].

อาบัติหรือไม่ เป็นกิจสงฆ์หรือไม่? จึงควรย้อนสืบไปถึงหลักพระธรรมวินัย และแสวงหาทางออก หากมีข้อที่ควรท้วงติงกับกรณีเหล่านั้น

กรณีการปรุงอาหารแจกจ่ายประชาชนในภาวะวิกฤตหรืออุบัติภัยต่างๆ หากพิจารณาตามพระวินัยบัญญัติ พระพุทธร่องค์ทรงบัญญัติห้ามมิให้พระสงฆ์เก็บอาหารและนำมาปรุงอาหารฉันเอง ภิกษุใดละเมิด ปรับเป็นอาบัติทุกกฏ แต่หากเพียงเป็นการนำอาหารมาอุ่นแล้วฉัน ไม่เป็นอาบัติ^{๔๓} โดยนัยยะนี้เงื่อนไขที่พระสงฆ์จะต้องอาบัติคือ ๑) เก็บอาหารไว้ ๒) นำมาปรุงฉัน ส่วนที่ไม่เป็นอาบัติคือ นำอาหารที่ควรอุ่นมาอุ่นฉันได้ หรือกรณีการแจกหรือมอบอาหารบิณฑบาตแก่คนอื่นที่ไม่ใช่มารดาบิดา หากกล่าวตามพระวินัย พระสงฆ์สามารถให้อาหารที่ยังไม่ได้ฉันแก่บิดามารดาได้ เรียกว่า “อนามัญฐบิณฑบาต” แต่หากจะให้แก่บุคคลอื่นนอกจากนี้และให้โดยหวังผลตอบแทนคืนมา เป็นอาบัติทุกกฏ หรือแม้จะไม่หวังผลตอบแทนก็จัดอยู่ในส่วนการทำให้ศรัทธาของผู้ใฝ่บาตรเสื่อมถอยลง ยกเว้นบุคคลที่ทรงอนุญาต ดังความที่ปรากฏในอรรถกถาพระวินัย ได้แก่ ๑) มารดาบิดา ๒) ผู้ดูแลปรนนิบัติมารดาบิดา ๓) ไวยาวัจกร ๔) บัณขุปลาสา [คนเตรียมบวชและอยู่ในวัด] และยังรวมถึงคนร้ายที่บุกเข้ามาในวัด [ทามริก] คนที่เป็นผู้ใหญ่ในบ้านเมือง [อิสรชน]^{๔๔} ดังนั้น วิธีที่พระสงฆ์มอบอาหารบิณฑบาตแก่ประชาชนทั่วไปสามารถทำได้โดยผ่านการมอบให้แก่ไวยาวัจกรก่อน และนำไปแจกจ่ายแก่คนอื่น ไม่ถือว่าเป็นอาบัติในข้อนี้ หรือหากเป็นสถานการณ์ไม่ปกติ เกิดภาวะทุพภิกขภัย ดังคราวที่เมืองราชคฤห์เกิดภาวะข้าวยากหมากแพง พระพุทธร่องค์นำอาหารมาปรุงฉันเองได้^{๔๕} แต่หากพ้นภาวะวิกฤตแล้วจะปรุงฉันเองไม่ได้ เป็นสิ่งที่พระพุทธร่องค์ทรงตำหนิ เป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ^{๔๖} นัยยะเพื่อสะท้อนว่าหากเป็นภาวะปกติ ภิกษุสามารถแสวงหาบิณฑบาตได้สะดวกก็ไม่ควรกักเก็บอาหารไว้ แต่หากจะเพ่งเล็งลึกไปอีกนิด กิจที่พระสงฆ์ทำนี้เท่ากับเป็นการชวนช่วยแก่ผู้อื่น จะเนื่องกันกับพระวินัยบัญญัติข้อว่าด้วยคิทธิเวยยาวัจฉลิกขาบท^{๔๗} ที่ทรงบัญญัติแก่ภิกษุณีสงฆ์ แต่อาบัตินี้เป็นสาธารณบัญญัติคือครอบคลุมทั้งภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์^{๔๘} หากภิกษุหรือภิกษุณีรูปใดชวนช่วยเพื่อคฤหัสถ์ต้องอาบัติปาจิตตีย์ แต่หากเป็นการทำที่ส่งผ่านหรือรับช่วงต่อก็จะไม่ถือว่าเป็นอาบัติในข้อนี้ คือ

^{๔๓} วินย.(บาลี) ๕/๔๙-๕๐/๕๙.

^{๔๔} วินย.อ. (บาลี) ๑/๕๗๘.

^{๔๕} วินย.(บาลี) ๕/๕๑/๔๙.

^{๔๖} วินย.(บาลี) ๕/๔๙/๔๘.

^{๔๗} (วินย.(ไทย) ๓/๓๐๔/๑๘๕.

^{๔๘} อาบัตถุลลัจฉัย ปาจิตตียะ ปาฏิเทศนียะ ทุกกฏ ทุพาสิต อาบัตินี้รวมเรียกว่า อาจารวิบัติ. เป็นสาธารณบัญญัติ ซึ่งสิกขาบทที่เป็นประเภทสาธารณบัญญัตินั้นมีจำนวน ๑๗๔ ข้อ (วิ.ป. (ไทย) ๘/๑๐๑๙/๓๓๙). หมายถึง ภิกษุที่ต้องอาบัติเหล่านี้ไม่ถึงกับทำให้ศีลวิบัติขาดจากความเป็นสงฆ์ แต่เป็นระดับอาจารวิบัติ หรือความประพฤติเสียหาย-ผู้เขียน

ส่งต่อให้กับไวยาวัจกร^{๔๙} [ผู้ทำกิจแทนสงฆ์] สำหรับพระสงฆ์ที่ทำการหรือกิจกรรมต่างๆ เพื่อสงเคราะห์ช่วยเหลือประชาชน สามารถพิจารณาจากหลักการหรือหลักประพฤติในสิ่งที่ไม่เหมาะสมเป็นกรณีๆ ที่เรียกว่า “อเนสนา” เป็นตัวกำกับ^{๕๐} สาระสำคัญคือพระสงฆ์ต้องไม่แสดงอาการหรือกิริยาใดๆ เพื่อให้ได้ผลเป็นลาภสักการะตอบแทนคืนมา การกลับไปทบทวนเจตนาแห่งพระวินัย จึงช่วยให้เข้าใจว่าบริบทที่เกิดขึ้นกับพระสงฆ์ มีที่มาและที่ไปที่อธิบายได้ กิจใดๆ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการไม่แสวงหาลาภสักการะ หรือไม่ปฏิบัติตามอกุศลมูลคือละโมภ โกรธเกรี้ยว ลุ่มหลง ก็ไม่เข้าข่ายผิดอเนสนาหรือการกระทำที่ไม่สมควรนั่นเอง

โดยหลักการ พระพุทธองค์จะทรงสรรเสริญการอนุเคราะห์ประชาชน หรือแก่สกุลทั้งหลาย แต่ในวิธีการ พระสงฆ์ผู้ทำการสงเคราะห์อนุเคราะห์ก็จำต้องรักษามั่นของตนเองไว้ด้วย แม้จะรับรู้ในความทุกข์ความเดือดร้อนของประชาชน แต่ไม่ใช่เป็นผู้มีทุกข์เสียเองซึ่งจะทำให้ชาวบ้านขาดที่พึ่งไปโดยปริยายเพราะพระสงฆ์กลายเป็นผู้เดือดร้อนเช่นเดียวกันกับชาวบ้าน ไม่ได้เป็นหลักยึดเหนี่ยวให้ชาวบ้านออกจากความเดือดร้อน กลายเป็นคนที่ต้องรอรับการแก้ไขช่วยเหลือไปด้วยกัน^{๕๑} ดังนั้น การสงเคราะห์อนุเคราะห์จึงมีข้อควรคำนึงด้วย ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสว่าหากเป็นการคลุกคลีกับชาวบ้านจนเสียฐานไว้โอสระ เข้าลักษณะ “ถูกมนุษย์จับไว้” จะเข้าข่ายเป็นการสงเคราะห์ที่ยังไม่เหมาะสม ดังพุทธพจน์ว่า “...ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้คลุกคลีกับพวกคฤหัสถ์ [เขารื่นเริง] รื่นเริงกับเขา [เขาศรัยโสภณ] ศรัยโสภณกับเขา เมื่อเขาสุข เขาทุกข์ก็พลอยสุขพลอยทุกข์ไปกับเขา เมื่อเขาจะจัดการงาน ก็เข้าไปช่วยจัดแจงด้วย ลักษณะนี้คือถูกมนุษย์จับไว้”^{๕๒} การประพฤติตนในลักษณะนี้ เท่ากับเป็นการทำตนให้ห่างไกลจากการปฏิบัติเพื่อดับทุกข์พ้นทุกข์ เพราะมัวแต่วิตกกังวลคิดหาทางช่วยเหลือเอ็นดูผู้อื่นตลอดเวลา และถือว่าบุคคลนั้นยังติดอยู่ในกามคุณ^{๕๓} การให้ที่พึ่งพาอาศัยกับผู้อื่น จำต้องเป็นการให้ในลักษณะทำตนให้มีอิสระ ทำตนเป็นหลักอย่างบริสุทธิ์ ไม่ละเลยในสมณปฏิบัติและสมณสัญญา การสงเคราะห์ที่เกื้อกูลนั้นจึงจะเข้ากับเกณฑ์ที่เหมาะสม

๓) วิเคราะห์หลักการร่วมกับข้อเท็จจริง ข้อเท็จจริงส่วนที่หนึ่งคือ การทำงานบนฐานของพระธรรมวินัย พระสงฆ์จิตอาสาสามารถทำงานบนพื้นฐานของการควบคุมอกุศลจิตได้ มิให้โลภะ โทสะ และโมหะเกิดขึ้น^{๕๔} ทำงานด้วยใจที่บริสุทธิ์ ไม่มีจิตละโมภเพ่งเล็ง ไม่พยาบาท มีจิต

^{๔๙} วินย.(ไทย) ๓/๓๐๘/๑๘๖.

^{๕๐} ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๖๐/๒๑.

^{๕๑} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม, ภาค ๑-๓, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผลิธิม, ๒๕๕๙, หน้า ๑๑๔.

^{๕๒} ส.สพ.๑๘/๓๒๓/๒๒๕.

^{๕๓} อภิ.วิ.๓๕/๙๐๕/๔๘๓.

^{๕๔} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม, ภาค ๑-๓, หน้า

เต็มด้วยความกรุณาหวังประโยชน์แก่ผู้อื่น ก็เข้ากับลักษณะของอินทรียสังวรเช่นเดียวกัน^{๕๕} หากพินิจในแง่นี้ พระสงฆ์จะทำหน้าที่ช่วยเหลือประชาชนนั้น ตนเองจะต้องตั้งอยู่ในอินทรียสังวร ไม่ทำให้ศีลต่างพร้อย ไม่ทำให้จิตเผลอพลัดตกไปในอกุศล

การที่พระสงฆ์มีจิตอาสา หรือทำหน้าที่สังเคราะห์ประชาชนนั้นถือว่าเป็นพระสงฆ์ทำหน้าที่แบบสังคหุระ ที่นอกเหนือไปจากคันถุระและวิปัสสนาธุระ ในภาษาของรองศาสตราจารย์ ดร.พินิจ ลาภานานท์ และคณะ^{๕๖} เรียกแนวคิดนี้ว่า “พระสังคหวัตร” โดยต้องการชี้ให้เห็นข้อของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทว่าไม่ได้เป็นศาสนาที่หันหลังให้กับสังคม พระพุทธศาสนาทุกนิกาย มีคำสอนที่สามารถตีความได้ในแง่การปฏิบัติเพื่อสังคมได้ พระสังคหวัตรเป็นกลุ่มพระสงฆ์ที่ยึดความเมตตาแก้ปัญหาประชาชน และพยายามสร้างพลังพระพุทธศาสนาให้กลับมาเป็นส่วนหนึ่งของสังคม พร้อมทั้งจะเดินออกจากเซฟโซน (SAFE ZONE) เพื่อโปรดสัตว์โลกที่ยังตกทุกข์ได้ยาก ดังคราวที่พระพุทธองค์ตรัสลำดับกับพระอรหันต์สาวกครั้งแรก นี่คือนั่นที่เป็นข้อเท็จจริงในฝ่ายพระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่อาสาช่วยเหลือประชาชน ส่วนที่เป็นข้อกังขาเกี่ยวกับวิธีการช่วยเหลือของพระสงฆ์นั้นก็สามารถพิจารณาจากหลักการตามพระธรรมวินัย ที่แม้ว่าจะมีความเหลื่อมซ้อนกันอยู่บ้าง โดยเฉพาะข้อคำถามที่ว่าหากพระสงฆ์มาทำหน้าที่นี้เสียเองที่ไม่ต่างจากคฤหัสถ์ ก็จะต้องเห็นห่างจากวัด หรือไม่ปฏิบัติขัดเกลากิเลสในตนเองนั้น คำตอบที่พึงพิจารณาพร้อมคือ พระสงฆ์ที่ทำหน้าที่ดังกล่าวจะไม่สูญเสียบทบาทหลัก คือ ดำรงตนโดยไม่ละทิ้งหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา รักษาอินทรียสังวรไว้ได้ ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นนั้นเมื่อนำมาซึ่งน้ำหนักกับประโยชน์สุขและเทียบเคียงกับหลักพระธรรมวินัยแล้ว จะเห็นว่าหากจะมีข้อควรคำนึง ข้อนั้นคือการปฏิบัติหน้าที่ภายใต้บริบทที่เกี่ยวข้องให้สมดุล ไม่มุ่งแต่จะช่วยเหลือโดยไม่พิจารณาบริบทที่เกี่ยวข้อง คำนึงถึงข้อเท็จจริงแล้วย้อนกลับไปหาหลักการเพื่อสอบถามให้เหมาะสม รวมถึงศึกษาข้อมูลทางโลกวิสัยให้ชัด เช่น กฎหมาย ระเบียบกติกาสังคมของชุมชน สังคม ทั้งนี้เพื่อให้การทำหน้าที่ไม่ทับเส้นผิวดิน ไม่ผิดทั้งทางโลกและไม่ทำให้ทางธรรมเสื่อมเสีย ส่วนข้อเท็จจริงอีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ การทำงานจิตอาสาที่ต้องคำนึงถึงกฎหมาย หรือกฎกติกาที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นกรอบของชาวโลกที่ทำหน้าที่ดังกล่าว ผู้ทำงานด้านจิตอาสาไม่ใช่ผู้ที่เพียงปรารถนาดีเท่านั้น แต่ต้องทำงานบนฐานของกฎกติกาที่เกี่ยวข้อง เมื่อพระสงฆ์ต้องมาทำหน้าที่ (เหมือน) นักจิตอาสาแบบชาวโลก จึงต้องศึกษาเรียนรู้และเข้าใจกฎกติกาเหล่านั้นด้วย เช่น เมื่อต้องเป็นผู้นำชุมชน ช่วยเหลือชุมชนด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ป่าไม้ แม่น้ำ จำต้องเข้าใจกฎหมายการบุกรุก รุกป่าพื้นที่สาธารณะ และอื่นๆ เพื่อทำหน้าที่ได้อย่างเหมาะสมและปราศจากข้อขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นได้

^{๕๕} ที.สี. (ไทย) ๙/๑๒๕/๖๘.

^{๕๖} พินิจ ลาภานานท์ และคณะ, แนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคม สังคหุระและสาธารณสังเคราะห์วิถีพุทธ, นนทบุรี, นิติธรรมการพิมพ์, หน้า ๗๐-๗๑.

๗. สรุปและข้อสังเกต

การที่ประชาชนบางส่วนสะท้อนว่าพระสงฆ์ที่อาสาตนเสนอตัวช่วยเหลือชาวบ้านเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องตามพระธรรมวินัยนั้น เมื่อพิจารณาจากหลักการใหญ่ ย่อมเป็นไปตามอุดมคติทางสังคมแห่งพระพุทธศาสนาคือการบำเพ็ญประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก ซึ่งสามารถปฏิบัติได้ตามหลักการที่ว่าเมื่อประชาชนเป็นผู้อุปถัมภ์ด้วยอามิสทาน พระสงฆ์ย่อมอนุเคราะห์ด้วยธรรมทาน หรือย่อมจะสงเคราะห์ได้ตามหลักแห่งสังคหวัตถุ ตั้งแต่การให้ทาน -การสละแบ่งปัน ปิยวาจา -การแนะนำช่องทางช่วยเหลือ อุตถจริยา -การลงมือบำเพ็ญประโยชน์ และสมานัตตตา -การร่วมทุกข์ร่วมสุขกับผู้เดือดร้อน รู้สึกและมีส่วนร่วมและรับผิดชอบต่อสังคม ส่วนที่เห็นว่าเป็นกิจที่สวนทางกับพระธรรมวินัย เพราะยังถือว่าเป็นกิจที่ไม่ได้มุ่งตรงต่อการหลุดพ้น หรือเป็นแนวทางไปสู่พระนิพพานโดยตรงตามอุดมคติสูงสุดในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

การทำหน้าที่ในด้านจิตอาสาของพระสงฆ์ เป็นสิ่งที่ทำได้ภายใต้หลักพระธรรมวินัย โดยเฉพาะการยึดหลักพระวินัย และค่านึงหลัก “อนธนา” หรือสิ่งที่พระสงฆ์ควรหลีกเลี่ยง เช่น การกระทำเพื่อหวังผลตอบแทนอย่างใดอย่างหนึ่ง และต้องคำนึงถึงกฎหมายฝ่ายโลกประกอบ เพราะอาจมีพระสงฆ์ที่เป็นผู้นำชุมชน ชักชวนประชาชนพัฒนาหมู่บ้าน พัฒนาชุมชนแต่อาจละเมิดหรือสุ่มเสี่ยงต่อการกระทำผิดต่อกฎหมายบ้านเมือง พระสงฆ์ที่ทำงานด้านนี้จึงทำด้วยความปรารถนาดี และตระหนักเสมือนหนึ่งเป็นการปฏิบัติธรรมสำหรับตนที่ตนเองจะไม่เห็นห่างจากหลักไตรสิกขา คือศีล สมาธิ และปัญญา

อย่างไรก็ตาม พระสงฆ์ที่แสดงบทบาทด้านจิตอาสาในสังคมไทย จึงเป็นพระสงฆ์จำนวนหนึ่งที่พุทธศาสนิกชนไทยมีความเห็นแตกต่างกันไปบ้าง อีกทั้งสถานะของพระสงฆ์ที่ทำงานด้านจิตอาสาได้ทำงานภายใต้โครงสร้างอย่างเป็นทางการเช่นเดียวกันกับองค์กรฝ่ายโลกที่ทำงานในลักษณะจิตอาสา เช่น มูลนิธิต่างๆ ที่มีกฎหมาย ระเบียบควบคุมบังคับไว้เฉพาะ แต่พระสงฆ์จิตอาสาเป็นการทำงานแบบ “อาสา” โดยมีจิตเมตตากรุณาเป็นที่ตั้ง กฎกติกาที่จะเป็นปราการป้องกันที่สำคัญก็คือพระธรรมวินัยนั่นเอง งานลักษณะสงเคราะห์ช่วยเหลือเกื้อกูล จึงเป็นเครื่องหนุนเสริมให้พระสงฆ์ช่วยเหลือมนุษย์ผู้ตกทุกข์ได้ยากชั่วคราวชั่วคราว และเป็นการสงเคราะห์ที่ไม่ได้ขัดกับหลักการใหญ่แต่อย่างใด เพียงแต่อาจทำให้อาจาระหรือความประพฤติบางอย่างของพระสงฆ์ [อาจารย์วัด] ไม่เรียบร้อยเท่านั้นที่ไม่ถึงกับต้องอาบัติหนัก

ดังนั้น การเป็นพระสงฆ์จิตอาสานั้นจึงต้องปฏิบัติงานบนฐานของพระธรรมวินัย ในขณะเดียวกัน ย่อมต้องคำนึงถึงเจตนาการบวชซึ่งเป็นช่องทางแห่งการสร้างคุณความดีในรูปแบบหนึ่งที่ต้องแสดงบทบาทการเป็นที่พึ่งของประชาชนในยามเดือดร้อนได้ เจตนาและการปฏิบัติของพระสงฆ์จิตอาสาจึงเท่ากับเป็นกุศโลบายที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปพึงเข้าใจบนหลักแห่งพระธรรมวินัยอย่างรอบลึก และมองบริบทความทุกข์ยากที่หากพระสงฆ์ยังเพิกเฉยอยู่ พระสงฆ์ก็จะคลาดจากการเป็นที่พึ่งของประชาชนไปอย่างน่าเสียดาย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ไทยโพสต์. “ว่าด้วยเรื่อง “โรงครัวพระท่า”. [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

<https://www.thaipost.net/main/detail/45036>. [๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๔].

“พระช่วยน้ำท่วม คนเข้าใจผิด บวชทำไม นับถือพุทธทำไม”. [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

<https://www.youtube.com/watch?v=YtQj5CBN8pk>. [๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๔].

พระพรหมบัณฑิต. “เข้านี้ที่หมอชิต”. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://news.ch7.com/detail/๔๙๓๕๒๒>. [๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๔].

พระพรหมบัณฑิต. จิตอาสากับการพัฒนาที่ยั่งยืน. [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

<https://www.watprayoon.com/files/book/2561-08-16-MiracleBKK.pdf>.

[๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๔].

พินิจ ลากนันทน์ และคณะ. แนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคม สังคหะและสาธารณสงเคราะห์
วิถีพุทธ. นนทบุรี: นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๖๒.

โพสต์ทูเดย์. “โรงเรียนศรีแสงธรรม” จากห้องเรียนบ้านดินสู่ต้นแบบพลังงานทดแทน”.

[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.posttoday.com/social/local/๔๒๐๐๗๙>.

[๑๓ มิถุนายน ๒๕๖๔].

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๒. กรุงเทพฯ : นาน

มีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖.

วิชัย วงศ์ใหญ่. “จิตอาสา”. [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

http://www.curriculumandlearning.com/upload/Academicpapers/8_1435646596.%20%20%E0%B8%88%E0%B8%B4%E0%B8%95%E0%B8%AD%E0%B8%B2%E0%B8%AA%E0%B8%B2.pdf. [๕ พฤษภาคม ๒๕๖๔].

สงกรานต์ ก่อธรรมนิเวศน์. ศัพท์ทางจิตเวช. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต). ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม ภาค ๑-๓. กรุงเทพฯ :

สำนักพิมพ์พลีธัมม์, ๒๕๕๙.

สยามรัฐ. “มจร.”ร่วมผลักดัน “ธนาคารน้ำใต้ดิน” ช่วยคนไทยสู้ภัยแล้ง-น้ำท่วมยั่งยืน”.

[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://siamrath.co.th/n/๑๕๗๘๖๕>. [๑๓ มิถุนายน ๒๕๖๔].

สายจิตร์ สิงห์เสนี. สังคมสงเคราะห์จุลภาค. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

๒๕๕๑.

อภิชัย พันธเสน. เศรษฐกิจพอเพียงในฐานะรูปแบบที่พึงปรารถนาของระบบสวัสดิการสังคมไทย, ใน คณะกรรมการสหสาขาวิชาการระหว่างสถาบันแห่งชาติฯ และคณะ, (บ.ก.), การเสวนาสหสาขาวิชาการระหว่างสถาบันแห่งชาติ ครั้งที่ ๑/๒๕๔๔: เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม เล่ม ๒. (น.๑-๑๘). กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ๒๕๔๔.

Easy News. “แลกคนละหมัด “พศรีฯVS พระพยอม” ถามเดือดวัดหรือโรงงาน”. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.easynewsonline.com/๑๓๓๐๒>. [๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๔].

